

Wpływ sytuacyjnie wzbudzonej potrzeby poznawczego domknięcia na różnice indywidualne w aktywizacji treści stereotypowych

Katarzyna Piotrowska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Małgorzata Kossowska*

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Marcin Bukowski

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

THE INFLUENCE OF SITUATIONALLY EVOKED NEED FOR CLOSURE ON INDIVIDUAL DIFFERENCES IN THE STEREOTYPE ACTIVATION

This article focuses on the limitation of automatic stereotype activation under high versus low need for closure. We hypothesized that high levels of need for closure contrary to low need for closure increase the accessibility of stereotype content. The results of the study have revealed that stereotype activation is independent on the level of need for closure. Therefore we conclude that well known differences between high and low need for closure participants in using stereotypes in judgments or impression formation are related not to the phase of stereotype activation but possibly to the phase of its application.

WPROWADZENIE

Dwadzieścia lat temu, między innymi za sprawą modelu dysocjacji Devine (1989), w badaniach społecznych pojawił się i ugruntował pogląd dotyczący reguł rządzących uprzedzeniami rasowymi. Devine (1989) przedstawiła model, wedle którego, jako że stereotypy są głęboko zakorzenionymi w świadomości wszystkich ludzi heurystykami poznawczymi, ich aktywizacja jest automatyczna w obliczu obecności członka stereotypizowanej kategorii lub też jego symbolicznego ekwiwalentu (zob. Amodio i Devine, 2006; Devine, 1989). Co więcej, nieintencjonalna aktywizacja jest dodatkowo tak samo silna i tak samo nieunikniona dla osób wysoko, jak i nisko uprzedzonych. Dalej, pokazano, że można z sukcesami wpływać na automatycznie zaktywizowane stereotypy poprzez hamowanie ich ekspresji w zachowaniu i na poziomie formułowania sądów dotyczących innych ludzi, a więc na poziomie aplikacji (Amodio i Devine, 2006). Ustalono na przykład, że takie czynniki, jak: osobiste przekonania poszczególnych osób, motywacja, poziom kontroli wykonawczej oraz wysiłek poznawczy mogą nie dopuszczać do ekspresji stereotypów, a osoby uprzedzone od nieuprze-

dzonych miały się różnić siłą tych czynników (np. Devine, 1989; Devine, Plant, Amodio, Harmon-Jones i Vance, 2002; Payne, 2005).

Z czasem okazało się jednak, że również automatyczność aktywizacji stereotypów ma swoje ograniczenia (np. Gilbert i Hixon, 1991). W opozycji do wyników badań Devine (1989), Irene Blair (2002) w dokonanym przez siebie przeglądzie ponad 50 badań, przytacza dane świadczące o tym, że aktywizacja stereotypów nie jest nieunikniona i automatyczna, a wręcz przeciwnie – może być modyfikowana przez szereg czynników. Na przykład w badaniach dotyczących stereotypów rasowych, które przeprowadzili Spencer, Fein, Wolfe, Fong i Dunn (1998) osobom badanym udzielano pozytywnej bądź negatywnej informacji zwrotnej dotyczącej ich rzekomego wyniku w teście inteligencji. Jak się okazało, badani którzy otrzymali pozytywną informację zwrotną, w przeciwieństwie do tych, dla których informacja zwrotna była negatywna, nie aktywizowali stereotypu Czarnych Amerykanów w wykonywanym w sytuacji obciążenia poznawczego zadaniu uzupełniania fragmentów słów (*Word-fragment-completion-task*), w którym prymę stanowiły czarne lub białe twarze. Wynik ten oznacza, że aktywizacja stereotypów wzrasta w sytuacji zagrożenia dla pozytywnej samooceny danej osoby, natomiast dostępność skojarzeń stereotypowych może być ograniczana, kiedy obraz własnej osoby nie jest zagrożony.

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Małgorzata Kossowska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków.

e-mail: malgosia@apple.phils.uj.edu.pl

Do wymienianych przez Blair (2002) czynników ograniczających automatyczność aktywizacji stereotypów należą także: motywacja danej osoby do utrzymania pozytywnego obrazu własnej osoby (Spencer, Fein, Wolfe, Fong, Dunn, 1998) bądź też do zachowania pozytywnych relacji z innymi (Lowery, Hardin i Sinclair, 2001); strategiczny wysiłek redukcji stereotypów bądź też promowanie reakcji przeciwnych do stereotypizacji (Galinsky i Moskowitz, 2000; Blair i Banaji, 1996) koncentracja/ukierunkowanie uwagi (Gilbert i Hixon, 1991; Wittenbrink, Judd i Park, 1997); odpowiednie wskazówki sytuacyjne, np. wtedy, kiedy możliwa jest wieloraka kategoryzacja (Macrae, Bodenhausen i Milne, 1995), a także zmienność atrybutów poszczególnych członków stereotypizowanej grupy (Livingston i Brewer, 2002).

AUTOMATYCZNOŚĆ AKTYWIZACJI STEREOTYPÓW A TRYB PRZETWARZANIA INFORMACJI, NASTAWIENIE I TRENING

Obszerny fragment badań nad ograniczaniem automatycznej aktywizacji stereotypów, stanowią wszelkie te badania, w których ograniczenie aktywizacji dokonuje się nie ze względu na treść informacji przetwarzanych przez osoby badane, ale ze względu na określony tryb przetwarzania informacji, w którym dana osoba aktualnie się znajduje. Na podstawie rozróżnienia na formalny i treściowy aspekt przetwarzania, do czynników kontekstowych zalicza się między innymi: obciążenie poznawcze, cele przetwarzania informacji wzbudzone przez odpowiednią instrukcję lub procedurę eksperymentalną, kontekst sytuacyjny stanowiący tło dla prezentowanych bodźców, a także wzbudzony tryb (nastawienie umysłowe) przetwarzania informacji (Bukowski, 2006).

Gilbert i Hixon (1991) pokazali, że obciążenie poznawcze wywiera wpływ na stereotypizację zarówno na poziomie aktywizacji, jak i na poziomie aplikacji, jednak na każdym z poziomów wpływ ten przyjmuje odmienny charakter. Według autorów fakt, że stereotypy (jak wszelkie inne formy wiedzy) muszą zostać zaktywizowane zanim mogą zostać użyte, oznacza, że – w przeciwieństwie do wiedzy potocznej – obciążenie poznawcze powoduje, że postrzeganie innych przez pryzmat kategorii stereotypowych jest w pewnych sytuacjach mniej prawdopodobne. W relacjonowanych eksperymentach manipulowano obciążeniem poznawczym (wymóg powtarzania w myślach 8-cyfrowej liczby) w ten sposób, że osoby badane były mu poddawane albo na etapie aktywizacji stereotypu (*early-busy subjects*), albo przez cały czas trwania badania (*always-busy subjects*), lub też nie były mu poddawane wcale (*never-busy subjects*). Do aktywizacji stereotypu doszło wyłącznie w tej ostatniej grupie. Obciążenie poznawcze zahamowało aktywizację stereotypów (eksperyment 1), natomiast w sytuacji, kiedy stereotyp został zaktywizowany, obciążenie poznawcze ułatwiło jego aplikację (eksperyment 2).

Badania te dostarczyły również dowodów na to, że – wbrew pogładowi Devine (1989) – aktywizacja stereotypu nie jest bezwarunkową automatyczną konsekwencją kontaktu z przedstawicielem stereotypizowanej grupy lub jego symboliczną reprezentacją, jeśli osoba badana doświadczająca takiego kontaktu nie ma wystarczającej ilości zasobów poznawczych, by stereotyp mógł się zaktywizować.

W dalszych badaniach okazało się, że silne obciążenie poznawcze nie jest koniecznym warunkiem, by aktywizacja stereotypów została ograniczona. Nawet w sytuacji posiadania przez osoby badane wolnych zasobów poznawczych, aktywizacji może zapobiec odpowiedni tryb przetwarzania informacji, o ile tryb ten faworyzuje przetwarzanie inne niż kategoriale (Blair i Banaji, 1996; Bukowski, 2006). Macrae, Bodenhausen, Milne, Thorn i Castelli (1997) uzyskali w swoich badaniach wyniki świadczące o tym, że zróżnicowanie celu przetwarzania informacji (wprowadzenie osób badanych w tryb przetwarzania płytkiego lub głębokiego) może być czynnikiem moderującym aktywizację stereotypów płciowych. Automatyczna aktywizacja ujawniana w zadaniu poprzedzania semantycznego została ograniczona przez instrukcję zadaniową nakazującą się skupić na płytkim sensorycznym przetwarzaniu bodźców wizualnych (odróżnianie fotografii, na których znajdowały się kropki). Głębszy, to jest semantyczny poziom analizy bodźców (decydowanie czy obiekt na zdjęciu przedstawia obiekt ożywiony, czy nie) spowodował, że w zadaniu poprzedzania semantycznego doszło do aktywizacji stereotypów. Podsumowując, według autorów otrzymane wyniki świadczą o tym, że tryb przetwarzania oparty na blokowaniu semantycznej identyfikacji bodźców poprzedzających (czyli skupienie się na trybie przetwarzania sensorycznego) może utrudnić aktywizację kategorii stereotypowych.

Jak się okazuje, oprócz opisywanej wcześniej sytuacji wzbudzenia odpowiedniego celu przetwarzania informacji, niebagatelne znaczenie może mieć również określone nastawienie umysłowe czy tryb przetwarzania informacji, w którym osoba się aktualnie znajduje. Jak podają między innymi Gollwitzer i Moskowitz (1996) odpowiednie nastawienie można wzbudzić przed zadaniem właściwym i utrzyma się ono na kolejno wykonywane zadania, wywierając widoczny wpływ na formułowane przez badanych sądy i oceny. Pogład ten na podstawie badań potwierdzili między innymi Sassenberg i Moskowitz (2005), którzy wzbudzali u osób biorących udział w eksperymencie nastawienie na myślenie kreatywne (poprzez polecenie przypomnienia sobie sytuacji, w której zachowywali się w sposób niestandardowy i kreatywny) lub też myślenie rozważne (na podstawie przypomnienia sobie własnych zachowań o takim właśnie charakterze). Następnie uczestnicy wykonywali zadanie decyzji leksykalnych oparte na prymowaniu semantycznym, w którym rolę prymy pełniło zdjęcie osoby czarnoskórej. Zgodnie z przypuszczeniami, badani wykonujący to zadanie w trybie nastawienia na kreatywne zachowanie, akty-

wizowali stereotypy w znacznie mniejszym stopniu, to znaczy reagowali wolniej na słowa docelowe (słowa wyrażały cechy przypisywane standardowo Czarnym Amerykanom). Podobnie Blair, Ma i Lenton (2001) sprawdzali skuteczność wzbudzenia odpowiedniego nastawienia poprzez polecenie osobom badanym wyobrażenia sobie (przez 5 minut) odpowiednich obrazów promujących stereotypowe lub niestereotypowe podejście do kategorii płciowych. Badani, którzy wyobrażali sobie silną kobietę, w teście IAT (*Implicit Association Test*) doświadczali zdecydowanie mniejszej aktywizacji stereotypu niż badani, którzy wyobrażali sobie słabą kobietę lub też badani, którzy nie byli zaangażowani w zadanie aktywizowania wyobrażeń. Podobny skutek odnosi również nie tylko nastawienie mentalne czy wzbudzanie określonych nastawień przez wyobrażnię, ale również bezpośrednie ćwiczenie określonego trybu przetwarzania informacji poprzez wykonanie zadania o charakterze podobnym lub odmiennym do zadania mierzącego aktywizację stereotypów.

W badaniach Bukowskiego (2006) osoby badane zaangażowane były w zadanie, którego wykonanie wymaga takiego samego trybu przetwarzania informacji jak podczas wykonania zadania badającego aktywizację stereotypów (klasyfikacja neutralnych słów) lub też zadanie, w którym tryb przetwarzania informacji miał charakter odmienny od zadania badającego aktywizację stereotypów (rozpoznawanie słów neutralnych względem bodźcowego stereotypu – a więc tryb analityczny). Okazało się, że u badanych, którzy ćwiczyli przetwarzanie analityczne, nie doszło do aktywizacji stereotypu (mierzonej zadaniem decyzji leksykalnych w wersji z prymowaniem semantycznym), ponieważ wzbudzony wcześniej tryb przetwarzania utrudnił przetwarzanie skojarzeń pomiędzy stereotypową kategorią, a stereotypową cechą, podczas gdy do aktywizacji stereotypów dochodziło w grupie, w której badani przechodzili trening klasyfikacji.

Przytaczane tu badania świadczą więc o tym, że wzbudzone określone nastawienie poznawcze, cele przetwarzania informacji lub też wyniki treningu określonych trybów przetwarzania informacji, mogą utrzymywać się na zadania wykonywane kolejno, a tym samym ograniczać aktywizację stereotypów. Na ich podstawie można również wnioskować, że już na wczesnym etapie procesu przetwarzania informacji społecznych można skutecznie oddziaływać na dostępność skojarzeń pomiędzy określoną kategorią społeczną, a przypisywanymi jej cechami.

W poszukiwaniu czynników ograniczających stereotypowe przetwarzanie informacji już na poziomie aktywizacji odpowiednich skojarzeń, szczególnie interesujące wydają się możliwości manipulacji ich dostępnością poprzez wzbudzenie odpowiedniego celu przetwarzania w oparciu o nastawienie, które potencjalnie mogłoby faworyzować lub ograniczać przetwarzanie informacji przez pryzmat stereotypów. Specyfikę taką wydaje się posiadać potrzeba poznawczego domknięcia. Jej wpływ na działanie stereotypów na poziomie aktywizacji postanowiono sprawdzić w prezentowanym badaniu.

POTRZEBA POZNAWCZEGO DOMKNĘCIA A AUTOMATYCZNA AKTYWIZACJA STREŚCI STEREOTYPOWYCH

Definicja Webster i Kruglanskiego (1994) mówi o potrzebie domknięcia jako o pragnieniu przewidywalności, preferowaniu porządku i potrzebie posiadania jasnej, przejrzystej struktury. Wiąże ją również z odczuwaniem dyskomfortu w obliczu wieloznaczności i chaosu, zdecydowaniem, charakteryzowaniem się stanowczością i tak zwaną zamkniętością umyslową, czyli niechęcią do konfrontacji swojej wiedzy z alternatywnymi opiniami. Dodatkowo osoby o wysokiej motywacji do domykania cechuje potrzeba posiadania pewnej i stabilnej wiedzy. Co więcej, dążenie do zlikwidowania wieloznaczności powoduje u nich tendencję do posługiwania się bardziej ogólnymi, prototypowymi kategoriami i etykietami kategorii (np. stereotypowych) zamiast kategoriami opisującymi diagnostyczne cechy i zachowania (Kruglanski i Webster, 1996; Kruglanski, 2004).

Z punktu widzenia społecznego poznania, potrzeba domknięcia może w znacznym stopniu wpływać na sposób, w jaki ludzie pozyskują informacje, a następnie formują na ich podstawie sądy. Na proces ten składają się dwie tendencje. W pierwszej fazie następuje „chwytanie” informacji (*seize*), polegające na selektywnym ich odbiorze z otoczenia. Następnie zaś „zamrażanie” (*freeze*) czyli włączenie ich do istniejących w pamięci struktur wiedzy lub też uformowanie nowego sądu (Kruglanski i Webster, 1996; Kossowska, 2005). W obliczu wysokiej potrzeby domknięcia, niepewność czy też opóźnianie domknięcia odbierane jest jako stan awersyjny, w związku z tym pojawia się silna motywacja do zlikwidowania tej niepożądanego sytuacji, a co za tym idzie – cały ten proces przebiega bardzo szybko (Kruglanski i Webster, 1996; Kossowska, 2005). Selektywność na etapie „chwytania” polega na tym, że dana osoba koncentruje się na informacjach pierwszych w sekwencji (efekt pierwszeństwa), takich, które są spójne z posiadanymi już przekonaniem, lub też są z jakiegoś powodu kluczowe (Kruglanski, 2004; Kossowska, 2005). Oznacza to, że zakres przetwarzanych danych zostaje ograniczony, decyzje są podejmowane na podstawie mniejszej liczby informacji i dzięki temu są szybsze. W zależności od stopnia krystalizacji poglądów, są też uznawane za bardziej trafne – wynika to głównie z faktu, że natychmiastowe zamrożenie wcześniej napływających informacji (co oznacza zaprzestanie eksplorowania dostępnych dodatkowych informacji) oraz tworzenie stosunkowo niewielkiej ilości alternatywnych hipotez nie powoduje generowania konkurujących ze sobą sądów (Mayselless i Kruglanski, 1987).

Ustalono także, że osoby o wysokiej potrzebie domknięcia wnioskuje na podstawie informacji już istniejących w strukturach wiedzy, a co za tym idzie, dostępnych do bezpośredniej aplikacji, lub też na podstawie informacji wcześniej do nich docierających (Kossowska, 2005). Bezpośrednim następstwem tego faktu jest więc – zdecydowanie większa niż w przypadku jednostek o niskiej motywacji do

domykania – podatność na efekt pierwszeństwa, a także na pojawiające się informacje stereotypowe. Osoby z wysokim poziomem potrzeby domknięcia są zmotywowane do poszukiwania informacji odpowiadających schematom i stereotypom (Kossowska, 2005), nie tylko zresztą na poziomie ocen indywidualnych, ale także w kontekście formułowania sądów dotyczących grupy (Dijksterhuis, van Knippenberg, Kruglanski i Schaper, 1996).

Oczywiście wykorzystanie pojęć i kategorii we wnioskowaniu zależy od stopnia ich wyrazistości oraz dostępności w pamięci. Na skutek efektu asymilacji, informacja jest interpretowana przez pryzmat zaktywizowanych, a więc łatwo dostępnych struktur poznawczych (Higgins, Rholes, Jones, 1997). Dokładnie taka sama sytuacja ma miejsce w przypadku działania kategorii stereotypowych. Prawdopodobieństwo ich wykorzystania we wnioskowaniu powinno być zdecydowanie większe w przypadku osób o wysokiej potrzebie domknięcia, ponieważ kategorie te stanowią uproszczenie, pozwalające na odpowiednio szybkie sformułowanie sądów (Kruglanski i Webster, 1996). Ford i Kruglanski (1995) pokazali, że osoby badane o wysokiej dyspozycyjnej potrzebie domknięcia były bardziej niż badani z niską potrzebą domknięcia, skłonne do scharakteryzowania bohatera przeczytanego tekstu z użyciem cech bezpośrednio związanych z prymowanymi wcześniej kategoriami. Efekt korzystania z prymowanych kategorii w formułowaniu sądów nie jest jednak bezwarunkowy. Jak udowodnili między innymi Thompson i współpracownicy (Thompson, Roman, Moscovitz, Chaiken i Bargh, 1994), wzbudzenie u osób badanych potrzeby poprawnego przetwarzania informacji oraz posiadanie przez nie wystarczających zasobów poznawczych koniecznych do korygowania formułowanych przez siebie sądów, skutkuje mniejszą tendencją do użycia prymowanych kategorii i cech.

PROPONOWANE BADANIE

Wyniki badań dotyczących aktywizacji stereotypów jasno pokazują, że nie jest ona bezwarunkowo automatyczna, a co za tym idzie podlega różnorakim, między innymi sytuacyjnym determinantom. Wzbudzone odpowiednie nastawienie poznawcze, jak również efekty swoistego treningu określonych trybów przetwarzania informacji, mogą utrzymywać się w czasie i zostać spontanicznie zastosowane do zadania, w którym potencjalnie możliwe jest zaktywizowanie stereotypu, jednocześnie aktywizując tę wyraźnie zmniejszając i ograniczając jej pojawienie się. Potrzeba poznawczego domknięcia natomiast wpływa na zastosowanie kategorii stereotypowych w fazie ich aplikacji. Motywacja do domykania, zarówno w ujęciu dyspozycyjnym, jak i sytuacyjnie wzbudzana, wzmacnia efekt pierwszeństwa, sprawia, że we wnioskowaniu i formułowaniu sądów brane są pod uwagę wcześniej pojawiające się informacje, a ich włączanie do istniejących struktur wiedzy następuje równie szybko (zamrażanie). Nie wiadomo natomiast czy proces ten ma swój odpowiednik na wcześniejszym etapie przetwarzania informacji, to jest

w fazie aktywizacji stereotypów. W związku z tym celem niniejszego badania było sprawdzenie wpływu sytuacyjnie wzbudzonej potrzeby domknięcia na aktywizację stereotypów. Mówiąc bardziej precyzyjnie, chciano sprawdzić czy odpowiedni poziom potrzeby domknięcia może być czynnikiem zapobiegającym automatycznej aktywizacji stereotypów. Przyjęte zostały następujące hipotezy:

H1 – Zastosowanie instrukcji podwyższającej potrzebę poznawczego domknięcia oraz przećwiczenie takiego nastawienia poznawczego w pierwszym zadaniu decyzyjnym, zwiększy dostępność stereotypów w drugim zadaniu.

H2 – Wzbudzenie poprzez instrukcję obniżonej potrzeby poznawczego domknięcia oraz przećwiczenie takiego nastawienia motywacyjnego w pierwszym zadaniu decyzyjnym, spowoduje zmniejszenie dostępności stereotypu w zadaniu drugim.

Kategorię stereotypową w niniejszym badaniu stanowią Cyganie, ponieważ odniesienie to wydaje się dobrze dostosowane do specyfiki polskiego środowiska (Strzeszewski, 2003). Ta grupa społeczna jest dobrze ugruntowana w świadomości Polaków, posiadając dodatkowo wyraźnie negatywne konotacje (np. Bukowski, 2006).

METODA

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 81 osób, w tym 45 kobiet i 36 mężczyzn, studentów krakowskich uczelni. Średni wiek osób badanych wyniósł 21,88 roku (przedział wiekowy od 19 do 29 lat, $SD=2,22$). Wszystkie osoby badane zgłaszały się na badanie i uczestniczyły w nim dobrowolnie.

Materiały i aparatura

Zmienne motywacyjne w postaci potrzeby poznawczego domknięcia mierzono za pomocą Skali Potrzeby Domknięcia Poznawczego złożonej z 32 pozycji podzielonych na następujące dymensje: potrzeba porządku, potrzeba przewidywalności, dyskomfort odczuwany w obliczu wieloznaczności, zdecydowanie w formułowaniu sądów i podejmowaniu wyborów oraz zamkniętość poznawcza (Webster i Kruglanski, 1994; w wersji przygotowanej przez Kossowską, 2003). Cała skala osiągnęła akceptowalną rzetelność (α Cronbacha = ,87). Wskaźnik potrzeby domknięcia skalkulowano sumując wyniki czterech podskal, bez decyzyjności (zob. Kruglanski i wsp., 1997; Kossowska i wsp., 2002).

Odpowiednie nastawienie poznawcze (wysoka vs niska potrzeba domknięcia vs warunek kontrolny) wzbudzano za pomocą opracowanej na potrzeby badania papierowej instrukcji zróżnicowanej treściowo w zależności od warunku eksperymentalnego. W wersji dla grupy kontrolnej kładła ona nacisk na to, by rozwiązane zostały wszystkie zadania. W wersji wzbudzającej podwyższoną potrzebę domknięcia informowała o tym, by pracować tak szybko jak to tylko możliwe, natomiast w wersji wzbudzającej obniżoną potrzebę domknięcia – by pracować przede wszystkim dokładnie.

Za zadanie sprawdzające skuteczność manipulacji i dodatkowo, obok instrukcji, wzbudzające odpowiednie nastawienie poznawcze (wysoka vs niska potrzeba domknięcia vs warunek kontrolny) posłużyło komputerowe zadanie decyzyjne „Rekrutacja”, specjalnie przygotowane na potrzeby badania. Na ekranie komputera pojawiała się instrukcja informująca osoby badane, że pewna firma poszukuje kandydata na określone stanowisko. Następnie na ekranie pojawiały się opisy kandydatów na to stanowisko. Opis każdego kandydata zawierał informacje na temat wykształcenia, doświadczenia zawodowego, dodatkowych doświadczeń, cech oraz uwagi dodatkowe dotyczące zainteresowań i umiejętności kandydatów. Opisy prezentowane były parami. Zadaniem badanego było zdecydowanie, która osoba z pary jest jego zdaniem lepszym kandydatem na to stanowisko. Czas ekspozycji nie był ograniczony. Każda z pięciu par utrzymywała się na ekranie aż do momentu podjęcia przez osobę badaną decyzji wyrażanej przez naciśnięcie odpowiedniego klawisza klawiatury komputerowej.

Do badania siły aktywizacji stereotypu posłużyło komputerowe zadanie decyzji leksykalnych (*Lexical Decision Task*, LDT), analogiczne do użytego w badaniach Bukowskiego (2006), wykorzystujące te same bodźców poprzedzających i docelowych, a opracowane na podstawie procedury opisanej przez Wittenbrinka, Judd i Park (1997). W zadaniu tym osoby badane mają zdecydować czy pojawiające się na ekranie bodźce docelowe są poprawnymi słowami w języku polskim, czy też bezsensownymi zbitkami liter i sylab. Za każdym razem bodziec docelowy jest poprzedzony bodźcem poprzedzającym (prymie stanowi etykieta stereotypizowanej kategorii – „Cygan”, bądź też neutralne słowo „woda”). Zadanie składało się z dwóch identycznych bloków eksperymentalnych, każdy po 96 prób. Przed częścią właściwą zadania osoby badane wykonywały krótką sesję treningową obejmującą 8 prób. Każda próba składa się z następujących elementów: na początku na środku ekranu przez 1000ms prezentowany jest krzyżyk stanowiący punkt fiksacji wzroku, następnie przez 50ms prezentowane jest słowo poprzedzające. Bezpośrednio po prymie na ekranie komputera pojawia się bodziec docelowy, który utrzymuje się na ekranie do momentu reakcji osoby badanej dokonanej za pomocą naciśnięcia odpowiedniego klawisza klawiatury komputerowej, nie dłużej jednak niż przez 2000ms. Jeśli osoba badana nie wykona w tym czasie żadnej reakcji, bodziec docelowy znika i sekwencja rozpoczyna się od początku. Rolę bodźców docelowych pełniły przymiotniki opisujące cechy zgodne, sprzeczne lub też neutralne względem stereotypizowanej kategorii, a także pseudosłowa liczbą sylab i brzmieniem przypominające prawdziwe słowa. Cechy zgodne i sprzeczne ze stereotypem zostały ponadto podzielone na pozytywne i negatywne. Każde z nich pojawia się w różnych konfiguracjach z każdym z dwóch możliwych bodźców poprzedzających, wobec czego możliwych jest 8 konfiguracji słowa poprzedzającego i słowa docelowego.

Wykorzystanie zadania decyzji leksykalnych, wydaje się uzasadnione ze względu na bogatą tradycję badawczą związaną ze stosowaniem tej metody oraz dowody jej skuteczności w badaniu aktywizacji stereotypów (np. Macrae, Bodenhausen i Milne, 1995; Macrae i in., 1997; Wittenbrink, Judd i Park, 1997; Blair, 2002; Sassenberg i Moskowitz, 2005; Bukowski, 2006). Przede wszystkim okazało się, że na podstawie reakcji na pojedyncze słowa można wnioskować o dostępności poznawczej obszaru wiedzy związanej z prymowanymi kategoriami, a wyniki zadania decyzji leksykalnych okazują się dostarczać wiarygodnych danych na temat siły skojarzeń kategorii stereotypowej z łączonymi z nią cechami. Dodatkowo przydatność tej procedury opiera się na fakcie, iż umożliwia ona uzyskanie takich odpowiedzi badanych, które nie wynikają z ich tendencji do budowania własnego wizerunku, bowiem uniemożliwia kontrolowanie własnych odpowiedzi, oddając dzięki temu rzeczywisty poziom aktywizacji stereotypów (Bukowski, 2008).

Jak wspomniano wcześniej, możliwych jest 8 konfiguracji słowa poprzedzającego (prymy) i bodźca docelowego. Kluczowa dla stwierdzenia aktywizacji stereotypu jest różnica w czasach reakcji na dwie z tych konfiguracji – o aktywizacji stereotypu można wnioskować wówczas, gdy osoby badane reagują na stereotypowy bodziec docelowy (np. słowo „brudny”) szybciej wtedy, kiedy pojawia się on w warunkach spójności bodźca poprzedzającego i słowa docelowego, czyli po stereotypowym bodźcu poprzedzającym (Cygan), niż wtedy gdy pojawia się on po neutralnym bodźcu poprzedzającym (woda). Wskaźnik facylitacji obrazuje różnicę pomiędzy czasem reakcji na stereotypowy bodziec docelowy pojawiający się po neutralnym bodźcu poprzedzającym, a czasem reakcji na stereotypowy bodziec docelowy pojawiający się po stereotypowym bodźcu poprzedzającym (czyli etykietie stereotypizowanej kategorii): $X = MRT_{pne} - MRT_{pst}$ (gdzie X oznacza wskaźnik facylitacji, MRT_{pne} oznacza średni czas reakcji dla stereotypowego słowa docelowego poprzedzonego neutralnym bodźcem poprzedzającym, a MRT_{pst} oznacza średni czas reakcji dla stereotypowego słowa docelowego poprzedzonego prymą stereotypową).

Skuteczność manipulacji eksperymentalnej na poziomie samoopisu sprawdzano za pomocą kwestionariusza, w którym na sześciostopniowej skali należało się ustosunkować do czterech pytań dotyczących pewności podejmowania decyzji (gdzie 1 oznaczało „wcale nie byłem pewny swoich decyzji”, a 6 „byłem całkowicie pewny swoich decyzji”), trudności podejmowania decyzji (gdzie 1 oznaczało „bardzo trudne”, a 6 „bardzo łatwe”), wysiłku włożonego w podjęcie każdej decyzji (gdzie 1 oznaczało „bardzo duży”, a 6 „bardzo mały”), a także szybkości pracy (gdzie 1 oznaczało „bardzo wolno”, a 6 „bardzo szybko”).

Wyższy wynik łączny subiektywnej miary manipulacji eksperymentalnej oznacza zatem typową dla wysokiego poziomu potrzeby poznawczego domknięcia: dużą pewność podejmowania decyzji, niską trudność podejmowania decyzji, mały wysiłek włożony w podejmowa-

nie decyzji oraz dużą szybkość pracy. Natomiast niski wskaźnik oznacza, charakterystyczną dla niskiego poziomu potrzeby poznawczego domknięcia: małą pewność podejmowania decyzji, dużą trudność podejmowania decyzji, duży wysiłek włożony w podejmowanie decyzji oraz małą szybkość pracy. Wnioskowanie o wzbudzonej podwyższonej potrzebie poznawczego domknięcia wydaje się wobec powyższego uzasadnione wówczas, gdy dla danej grupy subiektywna miara manipulacji eksperymentalnej jest wyższa niż w przypadku grupy kontrolnej, natomiast wnioskowanie o skutecznym wzbudzeniu potrzeby unikania domknięcia – gdy miara ta przyjmuje wartości niższe niż w przypadku grupy kontrolnej.

Procedura

Uczestnicy zostali poinformowani, iż badanie dotyczy podejmowania decyzji. Po wejściu do laboratorium komputerowego podpisywali zgodę na udział w badaniu i zajmowali miejsce przy stanowisku komputerowym. Następnie wypełniali Skalę Potrzeby Domknięcia Poznawczego. Przed przystąpieniem do zadań komputerowych otrzymywali instrukcję stosowną dla grupy, do której zostali przypisani. W kolejnym kroku przystępowali do wykonania komputerowego zadania decyzyjnego „Rekrutacja”. Bezpośrednio po jego zakończeniu na monitorze komputera pojawiała się standardowa instrukcja do zadania decyzji leksykalnych, po niej następowała sesja treningowa oraz dwa bloki eksperymentalne. Po zakończeniu zadania LDT, badanych proszono o dokonanie subiektywnej oceny procesu podejmowania decyzji z użyciem przedstawionego powyżej formularza. Po zakończeniu eksperymentu uczestnikom dziękowano i informowano o prawdziwym celu badania.

WYNIKI

Analiza wariancji przeprowadzona została w schemacie 3 (grupa: grupa kontrolna vs grupa z eksperymentalnie

podwyższoną potrzebą domknięcia vs grupa z eksperymentalnie obniżoną potrzebą domknięcia) × 2 (blok: I vs II). Czasy reakcji osób badanych poddano normalizacji poprzez wykluczenie czasów krótszych od 165ms oraz dłuższych od 1500ms (Bukowski, 2006; Wittenbrink, Judd i Park, 1997).

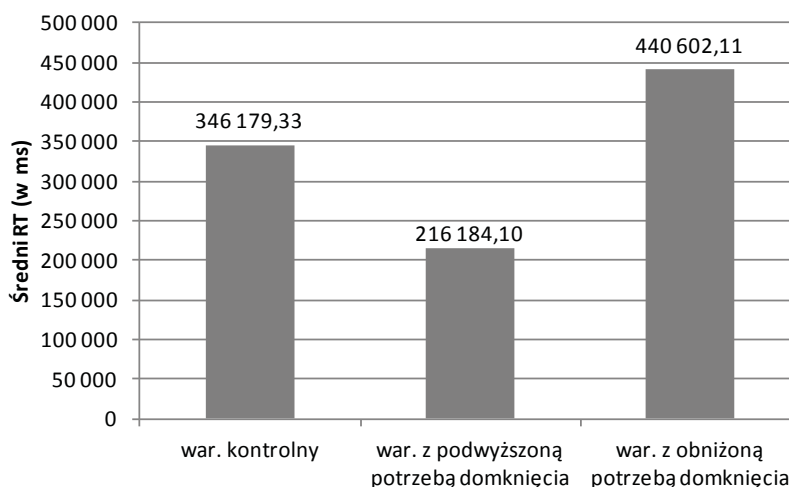
Analizę wyników rozpoczęto od sprawdzenia skuteczności oddziaływania procedury manipulacyjnej. Dla 3 grup porównano średnie czasy studiowania opisów kandydatów w autorskim zadaniu decyzyjnym „Rekrutacja” (zob. Rycina 1).

Na podstawie analizy wariancji wykazano, że różnice w czasach studiowania pomiędzy trzema grupami eksperymentalnymi były istotne statystycznie [$F(2, 78)=23.09$; $p<.0001$]. Badani z grupy o eksperymentalnie podwyższonej potrzebie domknięcia poświęcili na zadanie decyzyjne istotnie mniej czasu niż badani z grupy kontrolnej [$F(1, 78)=15.37$; $p<.0001$], natomiast badani z grupy o eksperymentalnie wzbudzonej potrzebie unikania domknięcia poświęcili istotnie więcej czasu niż grupa kontrolna [$F(1, 78)=8.11$; $p<.005$] oraz grupa z wysoką potrzebą domknięcia [$F(1, 78)=45.80$; $p<.000001$].

Również analiza subiektywnej oceny manipulacji eksperymentalnej (Rycina 2) wyrażonej w kwestionariuszu wypełnianym po zakończeniu badania wykazała istotne różnice między grupami [$F(2, 78)=4.87$; $p<.01$]. Na poziomie całościowym grupa o podwyższonej potrzebie domknięcia oceniła zadanie jako mniej wymagające niż grupa kontrolna [$F(1, 78)=7.66$; $p<.01$] oraz grupa o niskiej potrzebie domknięcia [$F(1, 78)=6.92$; $p<.01$]. Natomiast różnice pomiędzy grupą o niskiej potrzebie domknięcia a grupą kontrolną okazały się nieistotne statystycznie.

Dokładniejsze zależności zaobserwowano dzięki kontroli każdej z pozycji kwestionariusza subiektywnej oceny manipulacji oddzielnie.

Istotne statystycznie różnice międzygrupowe ujawniły się także w zakresie subiektywnej oceny trudności podejmowania decyzji [$F(2, 78)=3.45$; $p<.04$], wysiłku włożonego w podejmowanie decyzji [$F(2, 78)=3.48$; $p<.04$] oraz

Ryc. 1. Średni czas studiowania opisów par postaci w zadaniu decyzyjnym „Rekrutacja” dla warunków eksperymentalnych

szybkości podejmowania decyzji [$F(2, 78)=3,65; p<.03$]. Istotnych różnic nie wykazano w zakresie subiektywnie ocenianej pewności podejmowania decyzji.

Zgodnie z oczekiwaniami grupa z wysoką potrzebą domknięcia określiła trudność podejmowania decyzji jako istotnie niższą w porównaniu do oceny dokonanej przez grupę kontrolną [$F(1, 78)=6,47; p<.01$], podobny wzorec oceny uzyskał w tej samej grupie wysiłek włożony w podejmowanie decyzji w stosunku do grupy kontrolnej [$F(1, 78)=6,58; p<.01$]. Zarówno w ocenie trudności podejmowania decyzji, jak i w ocenie wysiłku włożonego w podejmowanie decyzji nie stwierdzono natomiast istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupą z niską potrzebą domknięcia a grupą kontrolną oraz między grupą z niską potrzebą domknięcia i z wysoką potrzebą domknięcia. Podobnie w zakresie subiektywnie ocenianej szybkości nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między grupą z wysoką i z niską potrzebą domknięcia, a grupą kontrolną (choć grupa z niską potrzebą domknięcia oceniała swoją szybkość podejmowania decyzji jako mniejszą niż grupa kontrolna, natomiast grupa z wysoką potrzebą domknięcia oceniała ją jako wyższą niż grupa kontrolna). Istotna natomiast okazała się tu różnica pomiędzy grupą z wysoką a z niską potrzebą domknięcia. Ta druga oceniała swoją szybkość pracy jako mniejszą [$F(1, 78)=7,29; p<.01$].

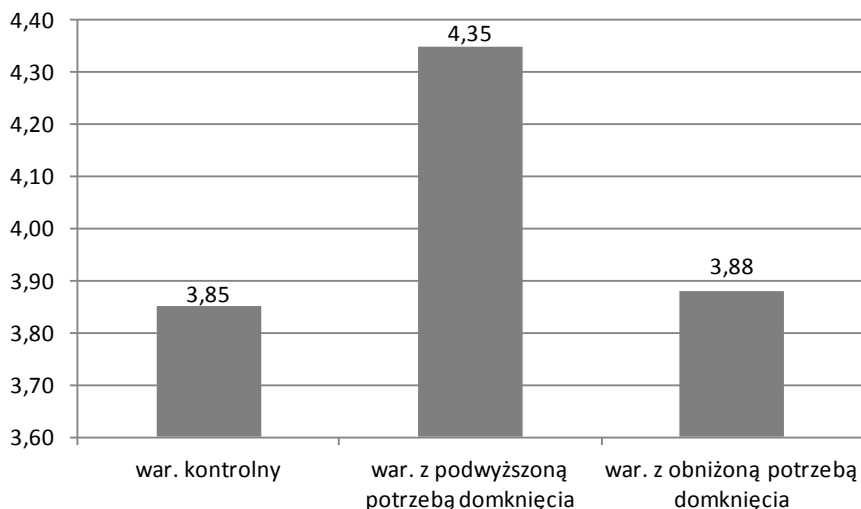
Kontrolowano również wpływ dyspozycyjnie ujętej potrzeby domknięcia na wyniki poszczególnych grup eksperymentalnych. Po uwzględnieniu tej zmiennej towarzyszącej, okazało się, że nie wchodzi ona w interakcję z warunkami. Wobec braku istotnego wpływu na wyniki, zmienna ta nie była brana pod uwagę na etapie dalszych analiz.

Dla przeanalizowania wyników zadania decyzji leksykalnych został zastosowany opracowany przez Bukowskiego (2006) wskaźnik facylitacji¹. Jak wspomniano wcześniej, możliwych jest 8 konfiguracji słowa poprze-

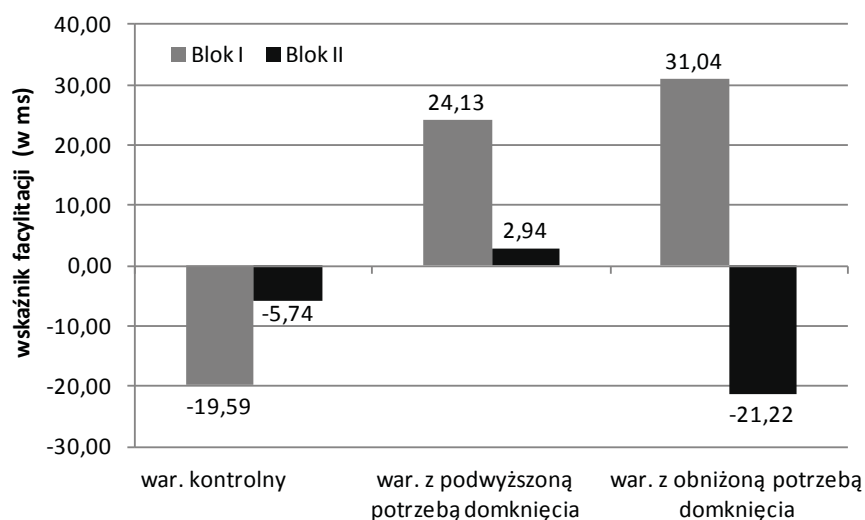
dzającego (prymy) i bodźca docelowego. Kluczowa dla stwierdzenia aktywizacji stereotypu jest różnica w czasach reakcji we dwóch z tych konfiguracji – o aktywizacji stereotypu można wnioskować wówczas, gdy osoby badane reagują na stereotypowy bodziec docelowy (np. słowo „brudny”) szybciej wtedy, kiedy pojawia się on w warunku spójności bodźca poprzedzającego i słowa docelowego, czyli po stereotypowym bodźcu poprzedzającym (Cygan), niż wtedy gdy pojawia się on po neutralnym bodźcu poprzedzającym (woda). Dla grupy kontrolnej wskaźnik facylitacji miał wartość ujemną ($M_{x_{kontr}}=-11,45$), natomiast dla obu grup eksperymentalnych dodatnią ($M_{x_{highNFC}}=11,37; M_{x_{lowNFC}}=2,97$). Jednoczynnikowa ANOVA przeprowadzona bez podziału na bloki eksperymentalne ujawniła jednak brak istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami.

Dlatego też obliczona została dodatkowo interakcja rodzaju manipulacji (warunek kontrolny, warunek z pod-

¹ Zgodnie z sugestią Recenzenta zbudowaliśmy także wskaźnik X2 dla słów leksykalnych niezgodnych ze stereotypem. Interakcja warunek \times blok dla wskaźnika facylitacji słów niezgodnych ze stereotypem jest nieistotna. Widoczny jest trend, wskazujący na aktywizację słów niezgodnych w pierwszym bloku w grupach o podwyższonej i obniżonej potrzebie domknięcia, zaś inhibicję tych słów w grupie o obniżonej PD, zaś utrzymującą się facylitację w grupie o podwyższonej PD. Także osobne analizy dla słów pozytywnych i negatywnych dla wskaźnika X wykazały, że istotna interakcja występuje głównie dla słów pozytywnych, słowa negatywne osłabiają jedynie siłę efektu. Te same analizy dla wskaźnika X2 nie wykazały istotnych różnic między warunkami. Po wprowadzeniu dodatkowej zmiennej w postaci szybkości reagowania i dodaniu jej jako predyktora do analiz GLM z powtarzanymi pomiarami, można zauważyć, że faktycznie istotny statystycznie wzorec wyników występuje dla osób wolniej reagujących w zadaniu na decyzje leksykalne. Wzorec ten jest jednak analogiczny do tego, który uzyskaliśmy robiąc analizę na wszystkich danych.

Ryc. 2. Subiektywna miara manipulacji eksperymentalnej dla warunków eksperymentalnych

Ryc. 3. Siła aktywizacji skojarzeń stereotypowych jako funkcja warunku eksperymentalnego i bloku zadaniowego

wyższą potrzebą domknięcia, warunek z obniżoną potrzebą domknięcia) oraz bloku eksperymentalnego (blok I vs blok II). Kontrola kolejności wykonywanego zadania wykazała istotną różnicę pomiędzy blokami eksperymentalnymi [$F(2, 78)=3.13; p<.05$]. Seria porównań zaplanowanych pozwoliła ujawnić dokładniejsze zależności międzygrupowe we wskaźniku facylitacji dla poszczególnych warunków i bloków eksperymentalnych (Rycina 3). W bloku I istotną okazała się różnica pomiędzy warunkiem kontrolnym, a warunkiem z obniżoną potrzebą domknięcia [$F(1, 78)=5.26; p<.02; M_{x\text{ kontr}}=-19.59; M_{x\text{ lowNFC}}=31.04$]. Różnica pomiędzy grupą kontrolną, a grupą z podwyższoną potrzebą domknięcia także osiągnęła poziom istotności statystycznej [$F(1, 78)=3.92; p=.051; M_{x\text{ kontr}}=-19.59; M_{x\text{ highNFC}}=24.13$]. Nie stwierdzono natomiast istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami eksperymentalnymi (grupa z podwyższoną oraz grupa z obniżoną potrzebą domknięcia; $M_{x\text{ lowNFC}}=31.04; M_{x\text{ highNFC}}=24.13$), co oznacza, że skojarzenia stereotypowe aktywizowały się w nich w tym samym stopniu. Po przeanalizowaniu wyników w drugim bloku eksperymentalnym, nie stwierdzono żadnych istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Uzyskane w badaniu wyniki dostarczają potwierdzenia dla skuteczności zastosowanej manipulacji eksperymentalnej, zarówno na poziomie miar samoopisowych, jak i obiektywnych wskaźników. Po analizie miar samoopisowych, czyli kwestionariusza sprawdzającego skuteczność manipulacji, okazało się, że rzeczywiście zgodnie z oczekiwaniami w ocenie grupy z podwyższoną potrzebą domknięcia, zadanie właściwe było mniej wymagające niż w odczuciu grupy kontrolnej oraz grupy z obniżoną potrzebą domknięcia. Podobnie grupa z wysoką potrze-

bą domknięcia oceniała szybkość podejmowania decyzji jako większą niż grupa z niską potrzebą domknięcia, natomiast trudność zadania oraz wysiłek włożony w podejmowanie decyzji jako mniejsze niż grupa kontrolna, podczas gdy pomiędzy grupą kontrolną a grupą z obniżoną potrzebą domknięcia nie było w tym zakresie istotnych statystycznie różnic. Zasadniczo więc okazało się, że podejmowanie decyzji było łatwiejsze dla grupy charakteryzującej się wysoką potrzebą domknięcia.

Skuteczność manipulacji potwierdziły dodatkowo wyniki obiektywnej miary manipulacji, to jest długość czasu jaki badani z poszczególnych grup poświęcili na studiowanie opisów kandydatów w zadaniu decyzyjnym „Rekrutacja” – badani z grupy o podwyższonej potrzebie domknięcia czytali przygotowane profile poszczególnych kandydatów krócej, a więc również dokonywali swych wyborów zdecydowanie szybciej niż badani reprezentujący grupę kontrolną i grupę z obniżoną sytuacyjnie potrzebą domknięcia. Wszystkie te wyniki okazały się, zgodnie z założeniami, spójne z zachowaniami charakterystycznymi dla wysokiej i niskiej potrzeby domknięcia, gdzie dla tej pierwszej w wielu badaniach – także przytaczanych już w niniejszej pracy – udowodniono, że decyzje podejmowane są szybciej niż w przypadku niskiej motywacji do domykania, a osoby nastawione na domykanie biorą pod uwagę mniej informacji, kiedy wymaga się od nich sformułowania sądu na dany temat, bądź też podjęcia określonej decyzji.

Kluczowe dla niniejszego badania zagadnienie stanowi jednak wpływ poziomu potrzeby poznawczego domknięcia na aktywizację stereotypów w zadaniu decyzyjnym leksykalnym dla poszczególnych grup eksperymentalnych. Przede wszystkim różnice pomiędzy grupami eksperymentalnymi ujawniły się dopiero wtedy, kiedy uwzględniony został podział na bloki zadaniowe. Zaobserwowana dzięki temu dynamika podejmowania decyzji

pozwoła stwierdzić, że nastawienie poznawcze polegające na wzbudzeniu odpowiedniego poziomu motywacji do domknięcia utrzymało się jedynie w pierwszym bloku zadaniowym, w drugim zaś zaczęła stopniowo wygasać, o czym świadczy brak jakichkolwiek istotnych statystycznie różnic międzygrupowych dla drugiego bloku eksperymentalnego. Prawdopodobną interpretację takiego obrazu wyników stanowi przypuszczenie, że nastąpił efekt uczenia się (Bukowski, 2006) spowodowany zastosowaniem identycznego zestawu bodźców w obu blokach zadaniowych (zastosowanych jedynie w innej, losowej kolejności), co umożliwiałoby osobom badanym dokonywanie percepcyjnego rozróżnienia bodźców docelowych, bez konieczności głębszej analizy znaczenia poszczególnych wyrazów reprezentujących cechy. Uzyskany efekt jest w dużej mierze podobny do tego, który w swoich badaniach zaobserwował Bukowski (2006), interpretując go (za: Cohene, Smith i Klein, 1978) w kategoriach nasycenia znaczeniowego kategorii (*semantic satiation*), które to zjawisko dotyczy spadku poziomu aktywizacji pojęć po ich kilkakrotnej ekspozycji. Prawdopodobnie również w przypadku niniejszego badania nastąpiła zmiana stanu aktywizacji pojęć.

Wyniki uzyskane w pierwszym bloku zadaniowym potwierdziły hipotezę pierwszą. Zastosowanie instrukcji podwyższającej poziom potrzeby poznawczego domknięcia oraz przeciwieństwo takiego nastawienia poznawczego w pierwszym zadaniu (decyzyjnym), zwiększyło aktywizację stereotypów w zadaniu decyzji leksykalnych. Oznacza to, że identyfikacja słów związanych z kategorią stereotypową była łatwiejsza i następowała szybciej, kiedy słowo oznaczające cechę stereotypową pojawiała się po słowie „Cygan” niż wtedy, kiedy pojawiała się po neutralnym słowie „woda”.

Nie udało się natomiast potwierdzić hipotezy drugiej zakładającej, że wzbudzenie poprzez instrukcję obniżonej potrzeby poznawczego domknięcia oraz przeciwieństwo takiego nastawienia motywacyjnego w pierwszym zadaniu decyzyjnym, spowoduje zmniejszenie aktywizacji stereotypu w zadaniu drugim. W zakresie wartości wskaźnika facylitacji, pomiędzy grupami z wysokim i z niskim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia nie było istotnych statystycznie różnic. Wyniki te pozwalają wobec tego stwierdzić, że w obu grupach eksperymentalnych doszło do aktywizacji stereotypu, to znaczy bodźce poprzedzające w postaci kategorii stereotypowych działały torująco na cechy powiązane z nimi znaczeniowo. W przypadku grupy z niskim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia taki wzorzec wyników mógł przypuszczalnie zostać spowodowany przez kilka czynników. Prawdopodobne jest, że sposób skonstruowania zadania decyzji leksykalnych uniemożliwił osobom z niskim poziomem potrzeby domknięcia zastosowanie właściwych im strategii przetwarzania informacji, czyli głębszego przetwarzania znaczenia słów docelowych. Ponieważ całkowity interwał czasowy pomiędzy prezentacją bodźca poprzedzającego, a prezentacją bodźca docelowego (*Stimulus Onset Asynchrony, SOA*) wynosił 50ms, był więc stosunkowo krótki, reakcje badanych nie mogłyby być

kontrolowane i ostatecznie miały charakter automatyczny. Przypuszczenie to jest zgodne z poglądem, że efekty prymowania semantycznego mają zasadniczo charakter automatyczny, a ich modyfikowanie możliwe jest tylko w określonych warunkach.

Na podstawie wyników badań (Posner i Snyder, 1975; za: Bukowski, 2006) stwierdzono, że strategiczne przetwarzanie powiązania pomiędzy bodźcem poprzedzającym, a bodźcem docelowym jest możliwe dopiero przy spełnieniu warunku dłuższego odstępu pomiędzy prezentowanymi słowami. Jeśli interwał czasowy jest krótszy, efekt facylitacji rzeczywiście jest uznawany za automatyczny, co jest zgodne z doniesieniami z badań, w których okazało się, że zastosowanie pomiędzy bodźcem docelowym, a poprzedzającym krótkiego interwału poniżej 250 ms wpływa na szybsze rozpoznawanie znaczenia słowa powiązanego semantycznie z prymą (Neely, 1977). Tak więc strategiczne przetwarzanie powiązań znaczeniowych, charakterystyczne dla niskiego poziomu potrzeby domknięcia, byłoby możliwe prawdopodobnie dopiero przy dłuższych odstępach czasowych. Przypuszczenie to wymaga jednakże dalszych badań.

Prawdopodobnym wydaje się również, że mimo faktu wykonania zadania obniżającego poziom potrzeby poznawczego domknięcia, zastosowanie trenowanej strategii podejmowania decyzji okazało się niemożliwe ze względu na charakter zadania decyzji leksykalnych. U osób z niską potrzebą domknięcia strategia przetwarzania informacji i podejmowania na tej podstawie decyzji opierała się na dokładności. Nastawienie to jednakże mogło zostać zniesione przez standardową instrukcję rozpoczynającą zadanie decyzji leksykalnych (wyświetlającą się na ekranie komputera przed serią treningową). Zawiera ona sformułowania, które faworyzują szybkie podejmowanie decyzji, np.: „Komputerowe narzędzie wykorzystywane w tych badaniach to tzw. Test Decyzji Leksykalnych, który polega na szybkim i trafnym reagowaniu na pojawiające się na ekranie monitora słowa”, „Kiedy już pojawi się na ekranie pierwsze słowo, należy je możliwie szybko sklasyfikować jako sensowne lub bezsensowne”, „Staraj się skoncentrować, aby reagować szybko i trafnie”. Być może też tempo prezentacji bodźców spowodowało „przestawienie” się badanych na tryb przetwarzania szybkiego i powierzchownego w zastępstwie podejmowania decyzji w oparciu o dokładniejsze analizy w obliczu sytuacji, w której preferowany tryb przetwarzania informacji nie przynosił korzyści (czy też nie był możliwy do zastosowania)

Istotne statystycznie różnice międzygrupowe zaobserwowano dla porównania wyników grup eksperymentalnych z wynikami grupy kontrolnej. Okazało się, że mimo zastosowania krótkich interwałów w zadaniu decyzji leksykalnych, aktywizacja treści stereotypowych nie dokonała się właśnie w grupie kontrolnej. Wskaźnik facylitacji był w tej grupie ujemny, co oznacza, że słowa stereotypowe (bodźce docelowe) były przetwarzane szybciej wtedy, kiedy pojawiały się po neutralnym bodźcu poprzedzającym (słowo „woda”), niż gdy pojawiały się po etykiecie stereotypizowanej kategorii czyli słowie „Cygan”), co

oznacza, że nastąpiło blokowanie rozpoznawania treści zgodnych z kategorią stereotypową prezentowanych po prymie stereotypowej, a nie facylitacja rozpoznawania. Wynik ten jest tym bardziej zaskakujący, że kontrola manipulacji wykazała jej skuteczność, co było widać szczególnie na poziomie obiektywnych wskaźników czasu reakcji (czas studiowania opisów kandydatów i czas poświęcony na decyzję w zadaniu poprzedzającym LDT). Być może jednak właśnie w zadaniu wprowadzającym należy szukać wyjaśnienia takiego obrazu wyników dla grupy kontrolnej. Może się bowiem okazać, że mimo iż w przypadku grupy kontrolnej nie manipulowano w żaden sposób poziomem potrzeby poznawczego domknięcia, zadanie decyzyjne „Rekrutacja” wzbudziło u badanych określony tryb przetwarzania informacji, który później wywarł wpływ na wykonanie zadania decyzji leksykalnych.

Jak stwierdzono na podstawie przytaczanych wcześniej badań, tryb aktywności poznawczej lub nastawienie umysłowe uzyskane dzięki wykonaniu odpowiedniego zadania poprzedzającego przed zadaniem badającym aktywizację treści stereotypowych, może się utrzymywać i zostać zastosowane do wykonania zadania właściwego. Są również dane potwierdzające, że nawet niewielkie zmiany kontekstu sytuacji badawczej mogą mieć facylitujący lub hamujący wpływ na poziom dostępności treści stereotypowych, przy czym nie muszą to być zmiany związane z treścią samego zadania badającego aktywizację stereotypów. Próby wyjaśnienia wyników uzyskanych przez grupę kontrolną mogą zostać podjęte z uwzględnieniem dwóch badań (Sassenberg i Moskowitz, 2005; Macrae, Hood, Milne, Rowe i Mason, 2002). Początkowe zadanie osób badanych we wszystkich trzech grupach w niniejszym badaniu polegało na przetwarzaniu informacji o kandydatach, wśród których poszukiwali najbardziej kreatywnej jednostki (instrukcja informowała, że w wyborze należy kierować się kryterium kreatywności, ponieważ agencji reklamowej szukającej odpowiedniego kandydata zależy na jednostkach „otwartych, kreatywnych, przebojowych, które wniosą do firmy nowe pomysły i świeże spojrzenie”). Być może poprzez taką formę zadania, osoby badane uruchomiły u siebie tryb nastawienia na myślenie związane z kreatywnością, którego hamujący wpływ na dostępność kategorii stereotypowych udowodnili, bazując również na wynikach zadania decyzji leksykalnych, Sassenberg i Moskowitz (2005). Przy założeniu takiej możliwości, pokusić się można o przypuszczenie, że różnice polegające na tym, że w grupie z wysokim i z niskim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia doszło do aktywizacji stereotypów, wynikały z zastosowania w przypadku tych grup dodatkowej manipulacji zawartej w papierowej instrukcji przekazywanej im na początku trwania eksperymentu. Mimo, że instrukcja dla każdej z grup kładła nacisk na inny tryb przetwarzania informacji (szybkość w grupie z wysoką potrzebą domknięcia vs dokładność w grupie z niskim poziomem domknięcia), to jednak obie informowały badanych, że wyniki zadań stanowią dobry predyktor poziomu sprawności poznaw-

czej i inteligencji. Natomiast badani z grupy kontrolnej zostali poinformowani, że ważne jest jedynie to, by rozwiążali wszystkie zadania, nie odnoszono się przy tym w żaden sposób do ich zdolności i właściwości psychicznych. W tej sytuacji u badanych z grup eksperymentalnych zostały prawdopodobnie wzbudzone konkurencyjne cele przetwarzania informacji, przy czym cel związany z oceną indywidualnych zdolności osób badanych mógłby potencjalnie mieć silniejsze działanie.

Podsumowując, być może nastawienie na tryb przetwarzania informacji związany z kreatywnością pojawiło się i utrzymało w grupie kontrolnej, mając wpływ także na wyniki w zadaniu decyzji leksykalnych, podczas gdy w grupach eksperymentalnych jego uaktywnienie się mogło zostać zahamowane przez podaną wcześniej instrukcję, aktywizującą inny – nadrzędny dla badanych cel przetwarzania informacji. Sam natomiast fakt, że osobom badanym reprezentującym niski poziom potrzeby poznawczego domknięcia nie udało się uniknąć aktywizacji stereotypu, wynikać może – jak opisano wcześniej – z konstrukcji zadania LDT.

W odpowiedzi na pytanie czy zastosowana instrukcja mogła być czynnikiem aż tak silnego wpływu, pomagają wyniki badań Macrae, Hood, Milne, Rowe i Mason (2002), w których okazało się, że aktywizacja stereotypu była uzależniona od tego, czy wzrok osób przedstawionych na zdjęciach był skierowany bezpośrednio na osobę oceniającą zdjęcia (wtedy aktywizacja stereotypów okazała się być istotnie silniejsza), czy też skierowany był w inną stronę lub też postacie na fotografiach miały zamknięte oczy (co obniżało automatyczną aktywizację stereotypów). Okazuje się zatem, że na stopień aktywizacji stereotypów mają wpływ nawet niewielkie zmiany w sytuacji zadaniowej, co zostało potwierdzone również w badaniach z użyciem zadania decyzji leksykalnych, w którym aktywizacja treści stereotypowych zależała od atrybutów zewnętrznych przypisanych ocenianej osobie (Macrae, Bodenhausen i Milne, 1995).

Podsumowując, udało się w niniejszym badaniu pokazać, że grupa z wysokim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia zakttywizowała stereotyp wykonując zadanie decyzji leksykalnych, ale nie udało się pokazać, że grupa z niskim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia jest mniej podatna na automatyczną aktywizację stereotypów jak grupa z podwyższoną potrzebą domknięcia. Badanie opisane w niniejszej artykule stanowi więc krok w kierunku odpowiedzi na pytanie o kierunek wpływu poziomu potrzeby poznawczego domknięcia na dostępność stereotypowych treści. Wyciągnięcie dalszych wniosków oraz dokonanie dodatkowej interpretacji uzyskanych wyników byłyby jednak możliwe dopiero po przeprowadzeniu badania koncentrującego się nie tylko na fazie aktywizacji, ale również na fazie aplikacji stereotypów. Okazać się bowiem może, że osoby z niskim poziomem poznawczego domknięcia są w stanie strategicznie przetwarzać związki znaczeniowe pomiędzy bodźcami poprzedzającymi, a docelowymi, o ile zastosowany zostanie dłuższy interwał czasowy pomiędzy

nimi. Natomiast w przypadku uzyskania analogicznego wzorca wyników jak w tym badaniu, uzasadnione wydać się może wnioskowanie o tym, że prawdopodobnie, pomimo iż osoby z niskim poziomem potrzeby poznawczego domknięcia są o wiele mniej skłonne do bazowania na kategoriach stereotypowych w procesie wnioskowania i formułowania sądów o innych, zachowanie to nie ma jednak pokrycia w fazie aktywizacji stereotypów, a jest jedynie skutkiem odpowiednich strategii przetwarzania informacji w fazie aplikacji.

LITERATURA

- Amodio, D., Devine, P. (2006). Stereotyping and evaluation in implicit race bias: Evidence for independent constructs and unique effects on behavior. *Journal of Personality & Social Psychology*, *91*, 652–661.
- Blair, I.V. (2002). The malleability of automatic stereotypes and prejudice. *Personality and Social Psychology Review*, *6*, 242–261.
- Blair, I.V., Banaji, M.R. (1996). Automatic and controlled processes in stereotype priming. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70*, 1142–1163.
- Blair, I.V., Ma, J.E., Lenton, A.P. (2001). Imagining stereotypes away: The moderation of implicit stereotypes through mental imagery. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81*, 828–841.
- Bukowski, M. (2006). Kontekst i stereotypizacja: ograniczanie aktywizacji stereotypu poprzez trening analitycznego przetwarzania informacji. *Psychologia Społeczna*, *2*, 132–140.
- Bukowski, M. (2008). Zastosowanie paradygmatu decyzji leksykalnych do badania aktywizacji stereotypów. *Psychologia Społeczna*, *1*, 54–63.
- Cohene, L.S., Smith, M.C., Klein, D. (1978). Semantic satiation revisited with a lexical decision task. *Memory and Cognition*, *6*, 131–140.
- Devine, P.G. (1989). Stereotypes and prejudice. Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*, 5–18.
- Devine, P.G., Plant, E.A., Amodio, D.M., Harmon-Jones, E., Vance, S.L. (2002). The regulation of explicit and implicit race bias: The role of motivations to respond without prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*, 835–848.
- Dijksterhuis, A., van Knippenberg, A., Kruglanski, A.W., Schaper, C. (1996). Motivated social cognition: Need for closure effects on memory and Judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, *32*, 254–270.
- Ford, T.E., Kruglanski, A.W. (1995). Effects of epistemic motivations on the use of accessible constructs in social judgment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*, 950–962.
- Galinsky, A.D., Moskowitz, G.B. (2000). Perspective-taking: Decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 4, 708–724.
- Gilbert, D.T., Hixon, J.G. (1991). The trouble of thinking: Activation and application of stereotype beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology*, *60*, 509–517.
- Gollwitzer, P.M., Moskowitz, G.B. (1996). Goal effects on action and cognition. W: E.T. Higgins, A. W. Kruglanski (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (s. 361–399). New York: Guilford Press.
- Higgins, E.X., Rholes, W.S., Jones, C.R. (1977). Category accessibility and impression formation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *13*, 141–154.
- Kossowska, M. (2003). Różnice indywidualne w motywacji poznawczej. *Przegląd Psychologiczny*, *46*, 355–375.
- Kossowska, M. (2005). *Umysł niezmienny... Poznawcze mechanizmy sztywności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kossowska, M., Van Hiel, A., Chun, W.Y., Kruglanski, A. (2002). The need for Closure Scale: Structure, cross-cultural invariance, and comparison of mean ratings between European – American and East-Asian samples. *Psychologica Belgica*, *42*, 267–286.
- Kruglanski, A.W. (2004). *Psychology of closed mindlessness*. New York: Psychology Press.
- Kruglanski, A.W., Webster, D.M. (1996). Motivated closing of the mind: „seizing” and “freezing”. *Psychological Review*, *103*, 263–283.
- Kruglanski, A.W., Atash, H.N., DeGrada, E., Manetti, L., Pierro, A., Webster, D. (1997). Psychological theory testing versus psychometric nay-saying: Comment on Nenberg et al's (1997) critique of the Need for Closure Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*, 1005–1016.
- Livingston, R.W., Brewer, M.B. (2002). What are we really priming?: Cue-based versus category-based processing of facial stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*, 5–18.
- Lowery, B.S., Hardin, C.D., Sinclair, S. (2001). Social influence effects on automatic racial prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81*, 842–855.
- Macrae, C.N., Bodenhausen, G.V., Milne, A.B. (1995). The dissection of selection in person perception: Inhibitory processes in social stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 397–407.
- Macrae, C.N., Bodenhausen, G.V., Milne, A.B., Thorn, T.M.J., Castelli, L. (1997). On the activation of social stereotypes: The moderating role of processing objectives. *Journal of Experimental Social Psychology*, *33*, 471–489.
- Macrae, C.N., Hood, B.M., Milne, A.B., Rowe, A.C., Mason, M.F. (2002). Are you looking at me? Eye gaze and person perception. *Psychological Science*, *13*, 460–464.
- Mayseless, O., Kruglanski, A.W. (1987). What makes you so sure? Effects of epistemic motivations on judgmental confidence. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *39*, 162–183.
- Neely, J.H. (1977). Semantic priming and retrieval from lexical memory: Roles of inhibitionless spreading activation and limited-capacity attention. *Journal of Experimental Psychology*, *106*, 226–254.
- Payne, B.K. (2005). Conceptualizing control in social cognition: how executive functioning modulates the expression of automatic stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, *89*, 488–503.
- Posner, M.I., Snyder, C.R.R. (1975). Attention and cognitive control. W: R.L. Solso (red.), *Information processing and cognition: The Loyola Symposium* (s. 55–85). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sassenberg, K., Moskowitz, G.B. (2005). Don't stereotype, think different! Overcoming automatic stereotype activation by mindset priming. *Journal of Experimental Social Psychology*, *41*, 506–514.

- Spencer, S.J., Fein, S., Wolfe, C.T., Fong, C., Dunn, M.A. (1998). Automatic activation of stereotypes: The role of self-image threat. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1139–1152.
- Strzeszewski, M. (2003). *Czy Polacy lubią inne narody?* Raport CBOS, Nr BS/1/2003, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_001_03.PDF.
- Thompson, E.P., Roman, R.J., Moscovitz, G.B., Chaiken, S., Bargh, J.A. (1994). Accuracy motivation attenuates covert priming: The systematic reprocessing of social information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 474–489.
- Webster, D.M., Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049–1062.
- Wittenbrink, B., Judd, C.M., Park, B. (1997). Evidence for racial prejudice at the implicit level and its relationship with questionnaire measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 262–274.